

01/08/2019

«Ιστορία της Εκκλησίας της Ρωσίας, η θεωρία της Τρίτης Ρώμης»

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Κείμενο του Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου, κ. Ἱεροθέου, όπως αυτό επικαίρως δημοσιεύεται στον θεματικό ιστότοπο της Ιεράς Μητροπολέως Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου (parembasis.gr):

Μέ ἀφορμή τό Οὐκρανικό ζήτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ τά τελευταῖα χρόνια, θέλησα νά διαβάσω κάποια ἐπιστημονικά κείμενα καί νά μάθω κάτι περισσότερο ἀπό ὅσα γνώριζα γιά τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καί τήν περίφημη θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Στήν αναζήτησή μου αυτή βρήκα τήν μεταπτυχιακή εργασία του Αναστασίου-Ιωάννη Λάλλου με τίτλο «Ίστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης» (Θεσσαλονίκη 2016), ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας καί συγκεκριμένα στό Τμήμα Βαλκανικῶν, Σλαβικῶν καί Ἀνατολικῶν Σπουδῶν, στήν γενικότερη προοπτική τῶν «σπουδῶν στίς Γλῶσσες καί τόν πολιτισμό τῶν Χωρῶν τῆς Ν.Α. Εὐρώπης».

Πρόκειται γιά μιά εργασία πού εἶναι ἀποτέλεσμα ἔρευνας μέ διερεύνηση τῶν πηγῶν, καθώς ἐπίσης καί τῆς ὑπάρχουσας βιβλιογραφίας, ἀπό τήν ὁποία ἀντλήται τό σημαντικό αὐτό ὑλικό καί προσφέρονται πληροφορίες τόσο γιά τήν ἱστορία τῆς Ρωσίας, ὅσο καί γιά τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης» πού ἄρχισε τόν 15ο αἰῶνα καί ἀναπτύχθηκε κυρίως ἀπό τόν 16ο αἰῶνα μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Τήν μεταπτυχιακή αὐτή μελέτη ἐπέβλεψε ὁ καθηγητής Κωνσταντῖνος Νιχωρίτης καί τήν ἀξιολόγησαν ὁ Ἀναπληρωτής καθηγητής Σταῦρος Καμαρούδης καί ὁ Ἐπίκουρος καθηγητής Κυπριανός Σούτσιου.

Στήν συνέχεια θά κάνω μιά σύντομη παρουσίαση αὐτῆς τῆς μελέτης, διότι δέν γνωρίζω ἄν ἔχη ἀκόμη ἐκδοθῇ τύποις, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά λάβῃ μιά εἰκόνα τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἀκριβῶς γιατί πρόκειται γιά θέμα πολύ ἐπίκαιρο μέ ὅσα ἔγιναν καί γίνονται σχετικά μέ τήν αὐτοκεφαλία πού χορήγησε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στήν Οὐκρανία, γιά τό ὁποῖο ἀντιδρᾷ ἡ Ἐκκλησία τῆς Μόσχας.

1. Τά περιεχόμενα τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας

Μετά τά εἰσαγωγικά τό ὅλο θέμα διαρθρώνεται σέ τέσσερα κεφάλαια.

Τό πρῶτο κεφάλαιο μέ τίτλο «Ίστορικό πλαίσιο-ἱστορική Ἀναδρομή» κάνει λόγο γιά τήν «προέλευση καί τήν ἐπέκταση τῶν Ρώσων» ἀπό τόν 5ο καί 6ο αἰῶνα μ. Χ. κυρίως μέ κέντρο τό Κίεβο.

Τό δεύτερο κεφάλαιο μέ τίτλο «Ἐθνική καί Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ρωσίας» παρουσιάζει τά ἱστορικά γεγονότα ἀπό τήν βάπτιση τῶν Ρώσων μέχρι τήν ἱδρυση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας, δηλαδή ἐξετάζει τό χρονικό διάστημα ἀπό τό ἔτος 989 μέχρι τό 1589. Οἱ ἐπί μέρους ἐνότητες αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου εἶναι χαρακτηριστικές:

«Ἀπό τοῦ βαπτίσματος τῶν Ρώσων μέχρι τῆς Μογγολικῆς Κατακτήσεως (989-1240)»· «Ἡ Ἡγεμονία τοῦ Κιέβου»· «Τό Βάπτισμα τῶν Ρώσων (988-989) –ὁ ἅγιος ἱσαπόστολος Βλαδίμηρος ὁ Μέγας (1015)»· «Ἀπό τόν Μέγα Βλαδίμηρο (1015) στήν Ταταρική Κατάκτηση (1240)»· «Ἡ Ἄνοδος τοῦ Βλαδιμήρ»· «Οἱ μητροπολίτες Κιέβου

καί πάσης Ρωσίας»· «Μοναχισμός-Ἡ Λαύρα τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου-Οἱ Ὅσιοι Ἀντώνιος καί Θεοδόσιος»· «Ἀπό τῆς Μογγολικῆς κατακτήσεως τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς διαιρέσεως τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας (1240-1462)-Κυριαρχία τῶν Τατάρων»· «Ἀπό τῆς διαιρέσεως τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς ιδρύσεως τοῦ Πατριαρχείου (1462-1589)»· «Τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας».

Τό τρίτο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ρωσίας: Περίοδος ἀναδιοργανώσεως-Διοικητική Αὐτονομία καί ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης».

Ὑποδιαιρεῖται στίς ἑξῆς ἐνότητες:

«Ἀπό τή Ρώμη στήν Νέα Ρώμη»· «Πρίν τήν πτώση»· «Περί τῆς θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης»· «Ἡ Μητρόπολη Μόσχας καί ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας»· «Ἱεραρχία καί ἱεράρχες»· «Ὁ Κλῆρος»· «Μάξιμος ὁ Γραικός ὁ φωτιστής τῶν Ρώσων»· «Μάξιμος ὁ Γραικός ὡς Ἐκκλησιαστικός Μεταρρυθμιστής»· «Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἀγίου Ὁρους στόν πνευματικό βίο τῶν Σλάβων».

Τό τέταρτο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἡ ἀρχή, ἡ πορεία καί τό τέλος τῆς “περί Τρίτης Ρώμης” θεωρίας -ἀναγωγή στό σήμερα». Ὑποδιαιρεῖται στίς ἀκόλουθες ἐνότητες: «Ἡ ἀρχή, ἡ πορεία καί τό τέλος τῆς “περί Τρίτης Ρώμης” θεωρίας-ἀναγωγή στό σήμερα»· «Ἡ θεωρία τοῦ Πανσλαβισμού καί ὁ Σλάβικος ἔθνοφυλετισμός»· «Ἡ γεωπολιτική τῆς πνευματικότητας, ἡ διπλωματία τῆς πίστεως καί ἡ ἐλπίδα τῆς Τρίτης Ρώμης»· «Ἡ προοπτική τῆς Θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης καί οἱ πολιτικές ἐπιπτώσεις της»· «Τό περιεχόμενο τῆς Θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης καί οἱ ἐπιπτώσεις του»· «Συμπερασματικά περί Τρίτης Ρώμης».

Στό τέλος παρατίθεται ἡ ἑλληνόγλωσση καί ἡ ξενόγλωσση βιβλιογραφία πού χρησιμοποίησε ὁ ἐρευνητής γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματός του, καθώς ἐπίσης παρατίθεται καί ἕνας χρονολογικός πίνακας τῶν βασικῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, ὅπως καί ἕνας κατάλογος χαρτῶν καί εἰκόνων σχετικά μέ τό διερευνώμενο θέμα.

Παρέθεσα τά κεφάλαια καί τίς ὑποενότητές τους, καίτοι μπορεῖ νά φαίνεται ὡς κουραστικό, γιά νά γίνη ἀντιληπτό καί μέ μιά πρόχειρη καί γρήγορη ματιά ὅτι στήν μεταπτυχιακή αὐτή ἐργασία παρουσιάζεται συνοπτικά ἡ ἐθνική, πολιτική καί ἐκκλησιαστική ἱστορία τῶν Ρώσων ἀπό τόν 5ο καί 6ο αἰῶνα μ.Χ. μέχρι τίς ἡμέρες μας, καθώς ἐπίσης παρουσιάζεται καί ἡ ἀνάπτυξη καί καλλιέργεια τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Ἔτσι θά κατανοηθῇ ὅτι ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» εἶναι ἡ θρυαλίδα πού σιγοκαίει στό βάθος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καί ὑπονομεύει τό κανονικό σύστημα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πού ἀποφασίστηκε ἀπό τούς Πατέρες τῶν

Οικουμενικῶν Συνόδων καί βεβαίως καί τήν Πρωτοκαθεδρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἀναγνώστης μελετώντας τήν ἐργασία αὐτή ἀποκτᾷ πλήρη εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, ἐθνικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς, καί τίς ἐπιπτώσεις της στήν σύγχρονη ἐκκλησιαστική κατάσταση.

2. Εἰσαγωγικά

Στά «Εἰσαγωγικά» διαβάζει κανείς τήν μεγάλη σημασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πού διέδωσε τόν Χριστιανισμό στόν κόσμο τῶν Σλάβων καί ὅτι ὅλοι αὐτοί οἱ νότιοι, δυτικοί καί ἀνατολικοί Σλάβοι μεταστράφησαν στήν Ὁρθοδοξία καί προσέλαβαν τήν πολιτιστική παράδοση τοῦ Βυζαντίου-Ρωμανίας.

Γράφεται: «Τό ρωσικό κράτος ἐπηρεάστηκε βαθύτατα ἀπό τή βυζαντινή ἰδεολογία καί μετὰ τήν ἄλωση τῆς Βασιλεύουσας οἱ Ρῶσοι θεώρησαν καί πίστεψαν βαθιά μέσα τους ὅτι ἦταν οἱ μοναχικοί κληρονόμοι τῆς Βυζαντινῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς παράδοσης».

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν 15ο αἰώνα, κυρίως δέ ἀπό τά μέσα τοῦ 16ου αἰώνα, ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» καί ὅτι ἡ Μόσχα πού ἦταν πρωτεύουσα τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους ἔλαβε τόν τίτλο «Τρίτη Ρώμη» μετὰ τήν ἄλωση καί τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1453, σέ μιά συμβολική κίνηση πού ὁμοίαζε μέ τήν ἵδρυση ἀπό τόν Μέγα Κωνσταντῖνο τῆς Κωνσταντινούπολης ὡς «Δεύτερης Ρώμης» σέ σχέση μέ τήν Πρώτη Ρώμη.

Συνέπεια τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» εἶναι «ἡ τσαρική θεοκρατία βασισμένη στό ἰδεολόγημα τοῦ πανσλαβισμοῦ» πού εἶναι ἡ συγκρότηση «ένός πολιτικοῦ καί θρησκευτικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ τῶν Σλάβων μέ βάση τήν Ὁρθοδοξία».

Μέ τέτοια νοοτροπία οἱ Ρῶσοι προσπάθησαν νά διεισδύσουν στό Ἅγιον Ὄρος καί τά Ἱεροσόλυμα, ὅπως αὐτό ἐκφράστηκε ἀπό τήν «τσαρική θεοκρατία» καί στήν συνέχεια ἀπό τήν «σταλινική ἀθεία». Καί τά δύο αὐτά καθεστῶτα «ὑπενθυμίζουν τό πανσλαβικό ἰδεολόγημα τοῦ παρελθόντος ἐπιχειρώντας νά ἐλκύσουν τά ὅποια δυνατά ὀφέλη».

Φυσικά, αυτό παρατηρούμε και στις ημέρες μας μέσα από σύγχρονες πρακτικές, πολιτικές και εκκλησιαστικές, τις οποίες βλέπουμε καθημερινά.

Και μόνον από αυτήν την διάταξη των περιεχομένων και την εισαγωγή φαίνεται καθαρά τό πανόραμα της ρωσικής πολιτικής που επηρεάζει πολύ την εκκλησιαστική ζωή, αφού μέσα από την θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» υπονομεύεται τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ως πρωτόθρονη Έκκλησία και στην ουσία διακυβεύεται τό πολίτευμα της Έκκλησίας.

3. Βασικά-κομβικά σημεία της εργασίας αυτής

Όσα παρατέθηκαν προηγουμένως δείχνουν συνοπτικά την έθνική, πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία της Ρωσίας. Στην συνέχεια θα προσπαθήσω να παρουσιάσω μερικά βασικά σημεία της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας, που γράφηκε με την επίβλεψη ειδικών καθηγητών, ώστε ο αναγνώστης να ενημερωθεί για τό θέμα που μάς απασχολεί και στις ημέρες μας.

α) Ο αρχέγονος ρωσικός λαός

Η γεωγραφική περιοχή που καλείται σήμερα Ρωσία καταλαμβάνεται από τόν 5ο-6ο αιώνα μ. Χ. από τούς ανατολικούς Σλάβους, οι οποίοι εμφανίσθηκαν κατ' αρχάς τόν 3ο και 4ο αιώνα μ. Χ. μεταξύ του Δνείπερου και του Δνείστερου και αναφέρονται στην βιβλιογραφία ως Άντες.

Οι Σλάβοι είχαν εγκατασταθῇ αρχικά στις στέπες, βόρεια του Εϋξεινου Πόντου, εκεί που πρίν από πολλά χρόνια είχαν ακμάσει ἄλλα Κράτη, ὅπως οι Κυμμέριοι, οι Σκύθες οι Σαρματοί. Ἐπειτα μετακινήθηκαν πρὸς δυσμὰς, ὅπως προαναφέρθηκε, και ἔδωσαν μάχες μέ τούς Γότθους, Οὐνους και Ἀβαρους που λυμαίνονταν αὐτές τις περιοχές.

Οι Σλάβοι διαιροῦνται σέ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες: «Στούς Νοτίους Σλάβους (οἱ ὅποιοι περιλαμβάνουν Σλοβένους, Σέρβους, Κροάτες, ἄλλά και Βουλγάρους οἱ ὅποιοι κατέστησαν σλαβικό φύλο), στούς Δυτικούς Σλάβους (πού περιέχουν Πολωνούς Μοράβους, Πομεριανούς, Τσέχους και Σλοβάκικες ὁμάδες) και στούς Ἀνατολικούς Σλάβους (Ρώσους)».

Οι ανατολικοί Σλάβοι ενώθηκαν με ένα πολεμικό λαό που ονομαζόταν Βίκινγκς, οι οποίοι αναφέρονται ως Σκανδιναβοί ή και Νορμανδοί. Αυτά τα σκανδιναβικά φύλα, που χαρακτηρίζονταν Ρώς «υπέταξαν τα ανατολικά σλαβικά φύλα και τους προσέδωσαν μια ισχυρή πολιτική δομή» οι δέ Σκανδιναβοί που ήταν λιγότεροι «άφομοιώθηκαν τόσο εθνολογικά όσο και γλωσσολογικά από τους ανατολικούς αυτούς Σλάβους, οι οποίοι ήταν πολυάριθμοι». Έτσι, όλοι αυτοί απέκτησαν το όνομα Ρώσοι.

Το πρώτο κέντρο διοργανώθηκε στην πόλη Νόβγοροντ και στην συνέχεια στο Κίεβο. Οι δύο αυτές πόλεις συνδέθηκαν μεταξύ τους και ήταν δύο κύρια εμπορικά κέντρα της εποχής εκείνης «από τη βαλτική θάλασσα από το βορρά μέχρι τη μαύρη θάλασσα προς νότο».

Στην μελέτη αυτή, στην οποία παρουσιάζεται ή συνοπτική ιστορία για την προέλευση και την επέκταση των Ρώσων συμπεραίνεται ότι «ή Ρωσία του Κιέβου ήταν ένας πολυεθνικός συγκερασμός λαών που αποτελεῖτο από Σλάβους, Βάλτους, Φίνες, Σκανδιναβούς και διαφόρους άλλους λαούς και μικρότερες πληθυσμιακές συνεκτικές ομάδες». Γράφεται:

«Οι Σκανδιναβοί ήταν εκείνοι που έδωσαν την ώθηση, την όρμη και αποτέλεσαν το κατάλληλο καλλιεργήσιμο υπόστρωμα αποτελώντας τη βάση των διεργασιών για συγκρότηση και σύσταση του πρώτου ρωσικού κράτους εκείνη την εποχή. Έν κατακλείδι και λαμβανομένων όλων των προαναφερθέντων υπόψη το κράτος του Κιέβου δύναται να θεωρηθεί πως ήταν το αποτέλεσμα ενδογενών και εξωγενών παραγόντων με τελικό απαύγασμα το δυναμικής τάσεως δημιουργήμα των σκανδιναβών και των ανατολικών Σλάβων».

Μετά τον εκχριστιανισμό των Ρώσων, που θα δοῦμε στην συνέχεια, ή Ρωσία κατακτήθηκε από τους Τατάρους, μογγολικής καταγωγής, το έτος 1240, και αυτή ή κυριαρχία κράτησε μέχρι το έτος 1462, δηλαδή πάνω από διακόσια χρόνια. Η περίοδος της Ταταρομογγολικής κυριαρχίας υπήρξε όδυνηρή για την Ρωσία, γιατί όχι μόνον ανέκοψε την ανάπτυξή της, αλλά άφου την απέκοψε από το Βυζάντιο συντέλεσε στην «πνευματική, πολιτιστική και κοινωνική παρακμή της».

Οι Μογγόλοι, όταν κατέλαβαν με την βία τους Ρώσους δέν κατήργησαν το πολιτικό σύστημα διοικήσεώς τους, αλλά «κυβερνοῦσαν τίς ρωσικές ήγεμονίες με Ρώσους ήγεμόνες που τους έπιτράπηκε να παραμείνουν, οι οποίοι διοικοῦσαν, κληρονομοῦσαν και κληροδοτοῦσαν τίς ήγεμονίες τους».

Όταν οι Ρώσοι το 1462 έλευθερώθηκαν από τους Τατάρους, τότε αναπτύχθηκαν πολιτικά και εκκλησιαστικά.

β) Ἡ στροφή τῶν Σλάβων στόν Χριστιανισμό

Ὁ ρωσικός λαός κατέβαινε πρός νότο καί ἦταν μιά διαρκῆς ἀπειλή γιά τήν Κωνσταντινούπολη καί γενικά τήν Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, πράγμα πού ἀπασχόλησε τήν Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία. Ἡ προσπάθεια τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρώσων, πού ἄρχισε μέ τήν βάπτισή τῶν ἡγεμόνων τοῦ Κιέβου Ἄσκολντ καί Ντίρ δέν εἶχε σημαντικά ἀποτελέσματα. Σημαντικό γεγονός γιά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσων ἦταν τό Βάπτισμα τῆς Ἰσαποστόλου ἀγίας Ὑλγας, τῆς συζύγου τοῦ ἡγέμονα τοῦ Κιέβου Ἰγωρ, ἡ Ἰγκορ τό 955, ἡ ὁποία θεωρήθηκε «ὁ πρόδρομος τῆς ἔλευσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Ρωσία». Ὅμως «ὁ ἐγγονός τῆς Ὑλγας ὁ Μεγάλος Ἡγεμόνας Ἄγ. Βλαδίμηρος ἦταν ἐκεῖνος πού βαπτίσθηκε μέ ὅλους τούς Ρώσους τό 988».

Ὁ Βλαδίμηρος βαπτίσθηκε Χριστιανός στόν ναό τοῦ Ἁγίου Βασιλείου στήν Χερσώνα καί στήν συνέχεια παντρεύτηκε τήν Πριγκίπισσα τοῦ Βυζαντίου, τήν Πορφυρογέννητη Ἄννα, ἀδελφή τῶν αὐτοκρατόρων Βασιλείου Β' καί Κωνσταντίνου τοῦ Η'. Τό ὄνομα Πορφυρογέννητη προῆλθε ἀπό τό γεγονός ὅτι γεννήθηκε στό ἰδιαίτερο δωμάτιο στό Παλάτι πού λεγόταν «πορφύρα». Ὁ Βλαδίμηρος ἀσπάσθηκε τόν Χριστιανισμό, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπέρριψε ἄλλες δυνατότητες ἐπιλογῶν πού εἶχε, ὅπως νά ἀποδεχθῇ τόν Ἰουδαϊσμό, τόν Ἰσλαμισμό καί τόν Καθολικισμό.

Ὁ Βλαδίμηρος μετά τήν βάπτισή του διέταξε τούς κατοίκους τοῦ Κιέβου νά καταστρέψουν τά εἰδωλα, καί τούς προσκάλεσε νά ἀσπαστοῦν τόν Χριστιανισμό. Ὁ ἴδιος μέ τήν βοήθεια τῆς συζύγου του Ἄννης Παλαιολογίνας ἀνοικοδόμησε πολλούς νέους Ναούς. Ἀναφέρεται ὅτι κατά τό ἔτος 1124 στό Κίεβο λειτουργοῦσαν περίπου 600 Ναοί σέ διάφορες πόλεις. Σημαντικό κτίσμα ἦταν ὁ καθεδρικός Ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας πού κτίσθηκε ἀπό τόν γιό τοῦ Βλαδίμηρου Γιαροσλάβου καί ἀπό βυζαντινούς τεχνίτες πού εἶχαν ὡς πρότυπο τόν Ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

Τόν 12ο αιώνα αποδυναμώθηκε τό Κίεβο, καί ἡ πρωτεύουσα τῆς Ρωσίας μεταφέρθηκε ἀπό τό Κίεβο στό Βλαδιμήρ (Vladimir) στό Suzdal στή Βορειοανατολική Ρωσία. Σέ αὐτό συνετέλεσε ὁ Μεγάλος Ἡγεμόνας Γεώργιος ὁ Α' ὁ Μακρόχειρας «πού ἦταν ὁ 6ος υἱός τοῦ μεγάλου ἡγεμόνα Βλαδιμήρου τοῦ Β' τοῦ Μονομάχου καί τῆς Βυζαντινῆς πριγκίπισσας Ἀναστασίας», ἡ ὁποία «ἦταν κόρη τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου». Ὁ ἴδιος ὁ Γεώργιος Μακρόχειρας ἱδρυσε καί ἄλλες πόλεις, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τήν Μόσχα ἡ ὁποία μέχρι τό 1156 ἦταν ἕνας ἀσήμαντος οἰκισμός καί ἔγινε τελικά «μιά ὀχυρωμένη πόλη μέ ἱκανό πληθυσμό» πού διεδραμάτισε σημαντικό ρόλο στήν μετέπειτα ἱστορία τῆς Ρωσίας.

Τό 1260 ἰδρύθηκε ἡ ἡγεμονία τῆς Μόσχας ἀπό τόν Ἀλέξανδρο Νέφσκι πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στήν ἱστορία τῆς Ρωσίας, ἀλλά καί στήν παγκόσια ἱστορία. Ἀργότερα τήν 16η Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1547 ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Μακάριος ἔσπεψε αὐτοκράτορα τόν Ἰβάν Δ' τόν Τρομερό.

γ) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀπό τό 988 μέχρι τό 1589

Μετά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσων ἀναπτύχθηκε στήν Ρωσία ἔντονη ἐκκλησιαστική ζωή. Ἀπό τό ἔτος 988 μέχρι τό 1240 πού τό Κίεβο κυριεύθηκε ἀπό τοὺς Τατάρους ὅλοι οἱ Μητροπολίτες Κιέβου καί Πάσης Ρωσίας «ἦταν βυζαντινοί καί οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἦταν ἐλληνικῆς καταγωγῆς». Ἀναπτύχθηκε ἔντονα ὁ μοναχισμός καί ἡ Λαύρα τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου καί αὐτό ὀφείλεται κυρίως σέ δύο ρώσους μοναχοὺς τόν Ἀντώνιο καί τόν Θεοδόσιο.

Κατά κανόνα οἱ Μητροπολίτες Κιέβου καί Πάσης Ρωσίας ἀπό τό 988 ἕως τό 1448 ἦταν Ἕλληνες καί ἐκλέγονταν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη καί μέ σύμφωνη γνώμη τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Ὑστερα ἀπό πολλά χρόνια ἔγινε μιά «ὁμαλή ἐναλλαγή στή διαδοχή καί τήν ἐπιλογή Ἑλλήνων καί Ρώσων στήν κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας». Οἱ ὑποψήφιοι ἔπρεπε νά ταξιδεύσουν στήν Κωνσταντινούπολη καί ἐκεῖ νά ἐκλεγοῦν Μητροπολίτες καί ἔπειτα νά ἐπιστρέψουν στήν Ρωσία.

Τό έτος 1459 μέ διαταγή τοῦ Ἡγεμόνα Βασιλείου Βασίλιεβιτς ἔγινε Σύνοδος στήν Μόσχα καί ἀποφασίσθηκε ἡ διαίρεση τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας στήν Μητρόπολη τῆς Μόσχας καί τήν Μητρόπολη τοῦ Κιέβου. Εἶναι ἡ περίοδος πού ἀνεξαρτητοποιήθηκε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀπό τό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μητροπολίτης Μόσχας θά ἐκλέγεται στό ἑξῆς ἀπό τήν Σύνοδο τῶν Ρώσων ἐπισκόπων «καί ἡ ἐκλογή του θά ἐπικυρώνεται μόνο ἀπό τήν κεφαλή τοῦ ρωσικοῦ κράτους, χωρίς τήν ἀναγκαία ἔγκριση ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη».

Σέ αὐτό συνετέλεσαν καί ἄλλα γεγονότα πού εἶχαν προηγηθῇ, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω, πού εἶχαν σχέση τόσο μέ τήν Σύνοδο τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας τό ἔτος 1438-1439 ὅσο καί μέ τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως στούς Ὀθωμανούς τό 1453. Ἐκτοτε, ὁ Τσάρος παρουσιάζεται ὡς προστάτης ὅλων τῶν ὀρθοδόξων. Σημειώνει ὁ συγγραφεύς:

«Ἡ ἀνάπτυξη τῆς δύναμης τῆς πολιτείας καί δῆ τοῦ Τσάρου ὁ ὁποῖος μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ρωσίας ὑπό τῶν Μογγόλων καί τήν ὑποταγή τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς τούς Τούρκους ἐμφανίζεται ὡς ὁ μόνος προστάτης τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων καί τοῦ ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ στό σύνολό του».

Μέ τήν στέψη τοῦ Ἰβάν Δ' τοῦ Τρομεροῦ (1533-1584) ὡς αὐτοκράτορα ἀπό τόν Μητροπολίτη Μόσχας Μακάριο τήν 16η Ἰανουαρίου τοῦ 1547 ἀποκλείστηκαν καί οἱ Ἕλληνες ἱεράρχες ἀπό τίς ἐπισκοπές καί τό Μητροπολιτικό θρόνο τῆς Ρωσίας. Αὐτό τό γεγονός ἔκανε τήν ρωσική ἱεραρχία «καθαρῶς ἐθνική ὑπόθεση». Ταυτόχρονα, ὅμως, ἡ ἀποδέσμευση ἀπό τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως παραχωροῦσε στόν ἐκάστοτε Τσάρο «τή σχετική δυνατότητα καί ἐξουσία νά παρουσιάζεται ὡς ὁ ἀνώτατος ρυθμιστής τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῶν ἀφορούντων στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας καί σέ θέματα ἐκλογῶν καί διαδοχῆς». Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι καί Μητροπολίτες «ὄχι μόνο ἐκλέγονταν κατὰ διαταγή καί κατὰ τήν ἀπόλυτη προτίμηση τοῦ Τσάρου ἀλλά καί ἐκθρονίζονταν ὅταν αὐτός ἐπιθυμοῦσε σχετικά ἢ τούς ἀνάγκαζε σέ παραίτηση». Πρόκειται καθαρά γιά μιά τσαρική θεοκρατία.

Ὁ Τσάρος ἀπέκτησε μεγάλη ἐξουσία στήν Ἐκκλησία, ὥστε ἀπό τούς 14 διαδόχους τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Ἰωνᾶ «μόνο 5 ἀπεβίωσαν στό θρόνο τους, καθῶς οἱ 9 εἶχαν ἐκθρονισθῇ ἢ εἶχαν ἀναγκασθῇ νά παραιτηθοῦν. Ἀναφέρεται καί περίπτωση τοῦ Φιλίππου ὁ ὁποῖος εἶχε φονευθῇ ἀπό ἐνέργειες τοῦ Τσάρου πού ὑπαγόρευαν τήν τέλεση τῆς σχετικῆς πράξης».

Τό 1589 ιδρύθηκε τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας. Εἶχαν προηγηθῇ ἀφ' ἑνός μὲν ἡ ἀνεξαρτητοποίηση τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλά καί ὅλων τῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολῆς στούς Τούρκους, καί γι' αὐτό ὅλα τά Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς εἶχαν περιέλθει σέ δεινὴ κατάσταση, ἀκόμη καί οἰκονομική. Ἐπισημαίνεται χαρακτηριστικά:

«Σέ θέματα πού ἄπτονταν οἰκονομικῶν ζητημάτων ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα οἱ Πατριάρχες τῆς ἀνατολῆς καί κατ' ἐπέκταση τό σύνολο τῶν Ἐκκλησιῶν πού περιέχονταν στά Πατριαρχεῖα τους βρίσκονταν σέ πολύ δυσχερῇ καί προβληματική οἰκονομική κατάσταση καί πολλές φορές ἀναγκάζονταν νά προστρέχουν στή Μόσχα γιά νά λάβουν χρηματικές ἐνισχύσεις καί οἰκονομικά βοηθήματα γιά νά ἀνταπεξέλθουν στίς ὑποχρεώσεις τους».

Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ τό ἔτος 1586 μετέβηκε στήν Μόσχα καί ἄκουσε τήν πρόταση τοῦ Τσάρου Θεόδωρου γιά τήν ἵδρυση τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἀλλά ἀπάντησε ὅτι αὐτό ἀπαιτεῖ τήν σύμφωνη γνώμη ὅλων τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὑποσχέθηκε, ὅμως, ὅτι θά ἐνημερώσῃ τούς ἄλλους Πατριάρχες.

Στήν συνέχεια, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας ὁ Β' μετέβη τό ἔτος 1588 στήν Μόσχα γιά οἰκονομική βοήθεια καί ἐκεῖ δέχθηκε τήν πρόταση τοῦ Τσάρου Θεόδωρου γιά ἵδρυση Πατριαρχείου τῆς Μόσχας. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β' συμφώνησε «καθώς εὐελπιστοῦσε μακροπρόθεσμα πῶς θά ἦταν δυνατό νά καταστεῖ ὁ ἴδιος Πατριάρχης στό ἐν λόγω Πατριαρχεῖο». Μετά, ὅμως, ὑποχώρησε σέ αὐτές τίς πρῶτες σκέψεις του καί συμφώνησε νά καταστήσῃ τόν Μητροπολίτη Ἰώβ σέ Πατριάρχη. Αὐτό ἔγινε τήν 26η Ἰανουαρίου τοῦ 1589. Συγχρόνως ιδρύθηκαν 6 Μητροπόλεις στήν ρωσική ἐπικράτεια, 6 Ἀρχιεπισκοπές καί 6 ἐπισκοπικές ἑδρες.

Ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β' ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη, συνεκάλεσε τό 1590 Σύνοδο ἀπό τούς Πατριάρχες Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων, γιατί ὁ θρόνος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τελοῦσε σέ χρεία, γιά ἐξέταση τοῦ θέματος αὐτοῦ. Τελικά ἡ Σύνοδος τό 1593 μέ ὅλους τούς Πατριάρχες, καί τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας πού ἐν τῷ μεταξύ ἐξελέγη, δηλαδή τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ἐπικύρωσε τήν ἀπόφαση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως νά δώσῃ τήν Πατριαρχική τιμή καί ἀξία στόν Πατριάρχη Μόσχας καί νά καταλάβῃ τήν 5η θέση στήν σειρά κατάταξης μετά τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων.

Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἄποψη τοῦ συγγραφέως τῆς μελέτης αὐτῆς πού δείχνει τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε τήν ἐποχὴ ἐκείνη:

«Στήν ἀνακήρυξη αὐτὴ καί στήν τελικὴ ἐπικράτηση αὐτῆς τῆς νέας

διαμορφωμένης κατάστασης έπαιξε ρόλο και ή οικονομική δυσχέρεια στην όποία είχαν ύποπέσει πολλά πατριαρχεία της άνατολής. Η οικονομική άνέχεια τών πατριαρχείων της άνατολής ήταν ένα άδιαμφισβήτητο γεγονός πού τά κατέστησε εύάλωτα και τά όδήγησε νά ζητήσουν οικονομική στήριξη καθώς άδυνατοΰσαν νά έξυπηρετήσουν τίς ύποχρεώσεις τους. Χαρακτηριστικά μπορεί νά άναφερθεΐ τό γεγονός της έπίσκεψης στη Μόσχα τοΰ Πατριάρχη Ίωακείμ προκαθημένου τοΰ πατριαρχείου της Άντιοχείας, ό όποϊος έγινε δέκτης οικονομικής προσπάθειας έπηρεασμοΰ και παρεμβολής από πλευράς Μόσχας. Ύπήρχαν και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις όπως και μέ τό πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως όπου έλαβαν χώρα άντίστοιχες οικονομικές προσεγγίσεις πού συνεπάγονταν οικονομικά άνταλλάγματα για την έξασφάλιση εύνοιας και συναλληλίας».

Κατά τίς διαβουλεύσεις τοΰ Πατριάρχου Ίερεμία Β΄ μέ τούς Ρώσους, όπως προαναφέρθηκε, τέθηκε και ή πρόταση νά μετεγκατασταθΐ ό Ίερεμίας στην Μόσχα, πράγμα πού τελικά άπορρίφθηκε από τόν Πατριάρχη. Όμως, εκείνο πού φαίνεται είναι ότι ό Τσάρος ήθελε ό Πατριάρχης Μόσχας νά καταλάβη την τρίτη θέση στην ιεραρχική τάξη τών Όρθοδόξων Πατριαρχών, μετά τόν Κωνσταντινουπόλεως και Άλεξανδρείας, και πρίν τόν Άντιοχείας και τόν Ίεροσολύμων, πράγμα πού δέν πραγματοποιήθηκε, γιατί δέν συμφώνησαν και οι άλλοι Πατριάρχες, και τελικά ό Πατριάρχης Μόσχας κατέλαβε την πέμπτη θέση μετά τόν Πατριάρχη Ίεροσολύμων.

Αυτές οι κινήσεις έχουν σχέση μέ την θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» πού άναπτύχθηκε από τούς Ρώσους και την όποία θά δοΰμε στην έπόμενη ένότητα.

Όμως, εκείνο πού πρέπει νά τονισθΐ έδΰ είναι ότι κατά καιρούς υπήρχε σύγκρουση μεταξύ τοΰ Πατριάρχου Μόσχας και τοΰ Τσάρου, μέ χαρακτηριστική περίπτωση την σύγκρουση μεταξύ τοΰ Πατριάρχου Νίκωνα και τοΰ Τσάρου Άλεξάνδρου Μιχαήλοβιτς. Τελικά, στά μέσα τοΰ 1700 μέ την διαταγή τοΰ Μεγάλου Πέτρου καταργήθηκε τό Ρωσικό Πατριαρχείο, τό όποϊο άνασυστάθηκε μετά την έπικράτηση τοΰ Κομμουνισμοΰ στην Ρωσία.

δ) Η θεωρία περί της Τρίτης Ρώμης

Έκείνο πού είναι σημαντικό στην μελέτη αυτή την όποία παρουσιάζω έδΰ μέ συντομία, και μάλιστα καταλαμβάνει τό μεγαλύτερο μέρος της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας είναι ή θεωρία περί της «Τρίτης Ρώμης», πού άρχισε τόν 15ο αιώνα και άναπτύχθηκε κυρίως τόν 16ο αιώνα, ότι δηλαδή στην παλαιά έποχή υπήρχε ή Πρώτη Ρώμη πού ήταν ή πρωτεύουσα της αρχαίας Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, έπειτα μέ την μεταφορά της Πρωτεύουσας τοΰ Ρωμαϊκοΰ Κράτους από την Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη δημιουργήθηκε ή Δεύτερη Ρώμη, και στην

συνέχεια ή Μόσχα ή όποία είναι ή Πρωτεύουσα τής Νέας Χριστιανικής αὐτοκρατορίας είναι ή Τρίτη Ρώμη.

Ή θεωρία αὐτή δέν μπορεί κατ' ἀρχήν νά εὐσταθήσῃ, γιατί δέν ὑπῆρξε ποτέ Πρώτη καί Δεύτερη Ρώμη, ἀλλά Παλαιά καί Νέα Ρώμη, ὅποτε δέν μπορεί νά ὑπάρξῃ καί Τρίτη Ρώμη.

Θά δοῦμε, ὅμως, μερικές πλευρές αὐτῆς τῆς θεωρίας, ὅπως παρουσιάζεται σέ αὐτήν τήν μεταπτυχιακή ἐργασία.

Κατ' ἀρχάς θά δοῦμε τήν πολιτική πλευρά τῆς θεωρίας αὐτῆς πού ἀπετέλεσε τήν ἰδεολογία «γιά τήν σταθεροποίηση ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου τῆ μετέπειτα πορεία τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ Ρωσικοῦ κράτους».

Πρίν ή θεωρία αὐτή λάβῃ πολιτική ἰδεολογία στά γραπτά χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰώνα εἶχε ἀναπτυχθῇ καί ἐπεξεργασθῇ ἀπό διαφόρους συγγραφεῖς πού διακατέχονταν ἀπό λογοτεχνικό καί ἰδεολογικό περιεχόμενο, ὅπως στά «Ρωσικά χρονικά». Σύμφωνα μέ αὐτές τίς παραδόσεις ὁ πρίγκιπας τῆς Μόσχας καταγόταν «ἀπό τήν οἰκογένεια τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Αὐγούστο».

Μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης στούς Ὀθωμανούς ἀναπτύχθηκε ή ἄποψη ὅτι ὁ Τσάρος Ἰβάν ὁ Γ' πού παντρεύτηκε τήν Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, ἀνηψιά τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου «ἦταν αὐτοδίκαια ὁ μόνος διάδοχος καί συνεχιστής τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων». Ἔτσι, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Ζωσιμᾶς ἡ Ζώσιμος, ὁ Τσάρος Ἰβάν «ἦταν ὁ νέος Κωνσταντῖνος τῆς νέας βασιλεύουσας». Ἐπειδή ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι λαοί, πλήν τῆς Ρωσίας, εἶχαν «ὑποταχθῇ στούς Τούρκους, καί ή Ρωσία εἶχε ἀποτινάξει τόν ζυγό τῆς μογγολικῆς ἐπικυριαρχίας, αὐτή πρέπει νά εἶναι διάδοχος τοῦ Βυζαντίου καί ὄχι ή Ὀθωμανική αὐτοκρατορία».

Στά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα «ή θεωρία περί "Τρίτης Ρώμης" εἶχε διαδοθεῖ εὐρύτατα στό ρωσικό χῶρο καί εἶχε διεισδύσει στίς καρδιές καί στίς φιλοδοξίες λαϊκῶν καί κληρικῶν, μέσα ἀπό συναξάρια καί θρησκευτικές γραπτές ἀναφορές, ἐπιστολές καί κείμενα πού ἦσαν πολύ διαδεδομένα τήν ἐποχή ἐκείνη καί εἶχαν ἀπήχηση στό λαό ὁ ὁποῖος τά ἐμπιστευόταν καί τά διάβαζε». Αὐτή ή διαρκῆς συνείδηση κατέληξε στήν ἵδρυση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας στό μισό τοῦ 16ου αἰώνα.

Κυρίως ὁ μοναχός τοῦ Πσκῶφ Φιλόθεος (τέλη 15ου αἰώνα) ἦταν ἐκεῖνος πού ἀνέπτυξε περισσότερο καί διατύπωσε τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης». Σύμφωνα μέ τήν θεωρία αὐτή ή Πρώτη Ρώμη ὑπέπεσε στήν εἰδωλολατρία, καί ή Δεύτερη Ρώμη, ή Κωνσταντινούπολη, τιμωρήθηκε ἀπό τόν Θεό, ἐπειδή παρέκλινε ἀπό τήν ὀρθόδοξη πίστη, λόγω τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἔνωσης μέ τούς Λατίνους στήν

Φερράρα-Φλωρεντία τό 1438-1439. Ο μοναχός Φιλόθεος έγραφε στόν Τσάρο:

«Εἶσαι ὁ μόνος Χριστιανός Τσάρος σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, στά χέρια σου συγκρατεῖς τά ἡνία ὄλων τῶν θρόνων τῆς Ἁγίας Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δέν βρίσκεται πλέον μήτε στήν Εὐρώπη, μήτε στήν Κωνσταντινούπολη, ἀλλά στήν Μόσχα». Συμπλήρωνε δέ τίς ἀπόψεις του ὅτι ἡ Μόσχα εἶναι ἡ Τρίτη Ρώμη καί δέν θά ὑπῆρχε πλέον Τέταρτη Ρώμη, γι' αὐτό ἡ Μόσχα «ἀποτελεῖ τήν ἔσχατη Ρώμη». «Ἡ Τρίτη Ρώμη σέ ἀντίθεση μέ τίς προηγούμενες στέκει ὀρθία καί θά εἶναι ἡ τελευταία, καθώς δέ θά ὑπάρξει τέταρτη στό μέλλον». Ὁ κόσμος ὑπάρχει γιατί ὑπάρχει ἡ Μόσχα καί ἂν ἡ Μόσχα παύση νά εἶναι τό κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τότε πλησιάζει τό τέλος τοῦ κόσμου.

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική καί ὁ Τσάρος Ἰβάν ὁ Τρομερός θεωροῦσε ὅτι εἶναι ὁ ἀπόλυτος μονάρχης καί ὅτι ἡ ἐξουσία του αὐτή προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Ὁ Ἰβάν ὁ Δ΄ θεωροῦσε ὅτι ὅποιος ἐμφανιζόταν ἀπέναντί του μέ διάθεση κριτικῆς τά ἔβαζε μέ τόν Θεό. Γενικά, «ὁ Τσάρος βίωσε τόν ἑαυτό του σάν ἕνα ἡγέτη πού ἐπιλέχθηκε καί ἀπεστάλη ἀπό τό Θεό».

Αὐτή ἡ νοοτροπία, σέ συνδυασμό μέ ὅσα θά ἀναφερθοῦν γιά τήν ἐκκλησιαστική προοπτική τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης», ἀπετέλεσε ἀπό τόν 16ο αἰῶνα τήν ἔννοια τῆς «Ἁγίας Ρωσίας». Ἡ «Ἁγία Ρωσία» συνδεόταν στενά μέ τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης», καί αὐτή ἡ ἀνώτερη δόξα της δέν προερχόταν ἀπό μιά προσωπική κατάκτηση, ἀλλά ἀπό τό ὅτι «ἡ Τρίτη Ρώμη ἦταν ἕνα δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ διαλεγμένο ἀπό τόν ἴδιο γιά τήν ὁλοκλήρωση τοῦ θελήματός Του». Αὐτή ἦταν ἡ ἰδεολογία τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους κατά τήν διάρκεια τοῦ 16ου αἰῶνα.

Στενά συνδεδεμένη μέ τήν πολιτική πλευρά τῆς θεωρίας περί «Τρίτης Ρώμης» εἶναι καί ἡ ἐκκλησιαστική της πλευρά. Στήν ἀρχή ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» εἶχε κυρίως πολιτική διάσταση καί δέν εἶχε προχωρήσει στήν ἐκκλησιαστική πλευρά, δηλαδή τήν ὑποτίμηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιατί δέν μπορούσαν νά παραβιασθοῦν οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων πού ἔκαναν λόγο γιά Παλαιά καί Νέα Ρώμη, καί ὄχι γιά Πρώτη καί Δεύτερη Ρώμη, ὥστε στήν συνέχεια νά ὑπάρξη καί Τρίτη Ρώμη. «Ἡ ἐκκλησιαστική προοπτική ἀγνοοῦσε τό ἀνυπόστατο καί τό πλασματικό τριαδικό σχηματισμό "Πρώτη-Δεύτερη-Τρίτη Ρώμη" πού προέκυψε στό στερέωμα τῆς δεδομένης χρονικῆς στιγμῆς».

Ὅπως ἦταν ἐπόμενο μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» πέρασε καί στήν ἐκκλησιαστική ζωή καί λειτούργησε «μέ σκοπό τήν ἀντιπαράθεση πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο». Σκοπός τῆς θεωρίας αὐτῆς ἦταν ὅτι «ἔπρεπε νά καταλυθεῖ ἡ πρωτοκαθεδρία τοῦ Πατριαρχείου» καί γιά νά γίνη αὐτό «ἔπρεπε μέ κάποιο τρόπο νά παραδεχθεῖ πώς

τό Πατριαρχεῖο ὑπέπεσε σέ αἵρεση».

Ἔτσι, κατά τήν θεωρία αὐτή, ἡ Πρώτη Ρώμη ὑπέπεσε στήν αἵρεση τοῦ ἀπολιναρισμοῦ, ἐπειδή δέχθηκε τήν χρησιμοποίηση τῶν ἀζύμων στήν θεία Λειτουργία, καί ἡ Δεύτερη Ρώμη ἔχασε τήν πίστη μέ τήν ἔνωσή της μέ τούς Λατίνους, γι' αὐτό τιμωρήθηκε ἀπό τόν Θεό μέ τήν Ἰλωση ἀπό τούς ἀπίστους. Ὅποτε ἡ «Τρίτη Ρώμη» εἶναι «κάτι περισσότερο ἀπό ὅτι ἦταν ἡ δεύτερη Ρώμη (Κωνσταντινούπολη). Μάλιστα, κατά τόν 16ο αἰώνα οἱ περισσότεροι Ρῶσοι «προσδοκοῦσαν πῶς τά Ρωσικά ἔθιμα καί οἱ παραδόσεις εἶχαν φθάσει πολύ ψηλότερα ἀπό τά ἀντίστοιχα τῆς Κωνσταντινούπολης πού εἶχαν προηγηθεῖ».

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἀναπτύχθηκαν καί ἄλλες θεωρίες, ὅπως ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας ἀπό τό Τιχβίν, φιλοτεχνήθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανό, ἀλλά φυγαδεύθηκε κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας, ἔπειτα ἀπό πολλά ἔτη ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη, καί στήν συνέχεια μέ θαῦμα, μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, μετέβη στό Τιχβίν. Ἐπίσης, ἀναπτύχθηκε καί ὁ μύθος τῆς «λευκῆς Μίτρας» (τοῦ λευκοῦ καμηλαυκίου) ἡ ὁποία εἶχε δοθῇ στόν Πάπα Σίλβεστρο ἀπό τόν Μέγα Κωνσταντῖνο, καί μετά τήν αἵρεση τοῦ ἀπολιναρισμοῦ πού ἐπικράτησε στήν Δύση (ἀποδοχή ἀζύμου ἄρτου στήν θεία Εὐχαριστία) μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀπό ἐκεῖ πῆγε στήν Μόσχα.

«Ὅλες αὐτές οἱ παραδόσεις καί ἀναφορές πού ἀνακυκλώνονταν ἀδιάκοπα καί μέ ἐπιτήδευση στόχευαν τήν μείωση τοῦ κύρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου». Παράλληλα μέ αὐτήν τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» ἦταν καί τό ὄραμα τῆς μεταφορᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στήν Ρωσία, ἀλλά κυκλοφοροῦσε καί ἕνα σενάριο νά ἐγκατασταθῇ στήν Κωνσταντινούπολη Πατριάρχης προερχόμενος ἀπό τήν Ρωσία.

Τελικά, ὅπως προαναφέρθηκε, ἰδρύθηκε τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας. Μάλιστα, ὑποστηρίζεται ὅτι «στήν πραγματικότητα ὁ τίτλος (τοῦ Πατριάρχου) ἀποκτήθηκε ἀπό ἐκβιασμό καθὼς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶχε γίνει οἰκονομικά ἐξαρτώμενος ἀπό τήν Ρωσία καί τῇ δεδομένη περίοδῳ γιά νά ἐξασφαλίσει τήν συνέχεια τῆς οἰκονομικῆς ὑποστήριξης προχώρησε σέ ἀντάλλαγμα τήν ἀναγνώριση τοῦ τίτλου τοῦ Πατριάρχου».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τοῦ πῶς ἐκφραζόταν ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, στήν πραγματικότητα τοῦ Βατοπαιδίου ὁ ὁποῖος πῆγε στήν Μόσχα τό 1518, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ ἡγεμόνα Βασιλείου Γ' γιά νά διορθώσῃ τά μεταφρασθέντα κείμενα ἀπό τά ἑλληνικά στά ρωσικά. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βρέθηκε μπροστά σέ μιᾶ ἀνθελληνική

άντίδραση πού ήταν «έκφραση ρωσικοῦ σοβινισμοῦ» μέ ἀποτέλεσμα νά καταδικασθῇ, νά ὑποστῇ ἐγκλεισμό καί διωγμό καί τελικά νά ὑποκύψῃ ἀπό τίς πολλές ταλαιπωρίες πού ὑπέστη.

Κατά τήν ἀποστολή του αὐτή διαπίστωσε πολλές ἀλλοιώσεις στήν ρωσική κοινωνία, ἀλλά ἐκεῖνο πού πρέπει νά ἐπισημανθῇ εἶναι ὅτι ἀντιμετώπισε καί τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑπερασπίσθηκε τόν σεβασμό στήν κανονική τάξη καί ἄσκησε κριτική, ὅπως καί ἀντιστάθηκε στήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης», ὅτι δηλαδή τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξέπεσε ἀπό τήν ὀρθόδοξη πίστη καί παραδόθηκε στήν ὁθωμανική πίεση καί γι' αὐτό τήν θέση του πρέπει νά καταλάβῃ τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας.

Ἔτσι, ὁ ἅγιος Μάξιμος «ἀμφισβητεῖ σφοδρά τήν θεωρία τῆς “Τρίτης Ρώμης” ἐν τῷ συνόλῳ της καί προσπαθεῖ νά διορθώσῃ τά κακῶς κείμενα πού ἔχουν δημιουργηθεῖ στούς Ἐκκλησιαστικούς κόλπους ἀνά τήν ρωσική ἐκκλησιαστική ἐπικράτεια». Τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὑπῆρχαν «ρωσικοί Ἐκκλησιαστικοί κύκλοι» πού προωθοῦσαν τήν ἀπόσχιση τῆς Ρωσίας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀντιστάθηκε σθεναρά σέ αὐτήν τήν ἐπιδίωξη.

Ἡ θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης» πού, ὅπως προαναφέρθηκε, ἄρχισε τόν 15ο αἰώνα καί κυρίως ἀναπτύχθηκε τόν 16ο αἰώνα, θά μπορούσε νά ὑποστηριχθῇ ὅτι κατέληξε στόν Πανσλαβισμό, δηλαδή «ἀποτέλεσε τόν προάγγελο τῆς θεωρίας τοῦ Πανσλαβισμοῦ καί ἐνός ἐκτεταμένου Σλάβικου Ἐθνοφυλετισμοῦ πού ἀκολούθησε στούς ἐπόμενους αἰῶνες καί πυροδότησε πολλές πολιτικές ἐξελίξεις καί στάθηκε ἀφορμή γιά ποικίλες ἐνέργειες καί δράσεις στή γενικότερη περιοχή».

Ὁ πανσλαβισμός ἦταν τό κίνημα πού ἀναπτύχθηκε τόν 19ο αἰώνα μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καί προσέβλεπε στήν «συνένωση ὅλων τῶν σλαβικῶν λαῶν σέ ἓνα ἐνιαῖο Ὅμοσπονδιακό Κράτος», κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς Ρωσίας. Ἦταν στήν πράξη «ἓνα ἰδεολογικό θρησκευτικό πρόσχημα».

Ὁ Πανσλαβισμός «στόχευσε τήν ἀπελευθέρωση τῶν Σλάβων ἀπό τούς δυνάστες τους» καί στήν συνέχεια ἀπέβλεπε στήν συνένωσή τους. Διάφοροι ἐπιστήμονες διατύπωσαν τήν θεωρία γιά τήν ἐθνικιστική ἀφύπνιση τῶν Σλάβων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἡ ἀνακήρυξη τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας τό 1870 καί ἡ δημιουργία μιᾶς μεγάλης Βουλγαρίας.

Ἕνας ἀπό τούς χαρακτηριστικούς ἐκφραστῆς τοῦ Πανσλαβισμοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Ντανιλέφσκι ὁ ὁποῖος μέ τό βιβλίο του Ρωσία καί Εὐρώπη τόνιζε ὅτι «οἱ σλαβικοί πληθυσμοί δέν πρέπει νά στραφοῦν στή Δύση ἀλλά στήν Ρωσία ἡ ὁποία εἶναι ἡ

προστάτης τους και ή μόνη όδός βοηθείας νά πετύχουν τό σκοπό τους». Οί Ρῶσοι μέ τίς πανσλαβιστικές απόψεις διείσδυσαν σέ όλα τά Βαλκάνια, στό Άγιον Όρος και άλλοῦ.

Μπορεῖ νά φαίνεται «άντισυμβατικό», αλλά ή θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» «βρῆκε πρόσφορο πρός καλλιέργεια ἔδαφος και στήν περίοδο τῆς ανόδου και ἔξουσίας τοῦ κομμουνισμοῦ τήν ἐποχή τῆς Σοβιετικῆς ἔνωσης». Αὐτή τήν περίοδο στόν διεθνῇ χῶρο ὁ Ρῶσος Πατριάρχης μπορούσε «μέ εύκολία νά ἐπηρεάσει και διαμορφώσει τάσεις και ἀντιλήψεις ἀνάμεσα στά λοιπά Σλαβικά Πατριαρχεῖα» τῶν ὁποίων οί χῶρες τους ἦταν κάτω ἀπό τό κομμουνιστικό καθεστῶς, και βρίσκονταν σέ ἄμεση ἢ ἔμμεση ἐξάρτηση ἀπό τήν Μόσχα. Τό ἴδιο γινόταν και στίς Πανορθόδοξες συναντήσεις. Μέ όλα αὐτά τήν περίοδο αὐτή «ή θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης ἔκανε τήν ἐπανεμφάνισή της στό προσκήνιο».

Στό Συνέδριο τῶν Όρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού ἔγινε στήν Μόσχα τό 1948 μέ τήν εύκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 500 χρόνων τῆς αὐτοκέφαλῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἔγινε ἀναφορά τῆς θεωρίας τῆς «Τρίτης Ρώμης» ἀπό συνέδρους, ὅπως ἕναν πολωνό, ἕνα βούλγαρο και ἕνα ρῶσο, πού σημαίνει ὅτι αὐτή ή θεωρία σιγοκαίει στούς σλαβικούς πληθυσμούς.

Στό κείμενο αὐτῆς τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας παρατίθενται και διάφορες εἰκόνες οί ὁποῖες δείχνουν τήν Μόσχα ὡς «Τρίτη Ρώμη».

Συμπέρασμα

Προσπάθησα στό κείμενο αὐτό νά παρουσιάσω τά κεντρικά σημεία αὐτῆς τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας τοῦ Ἀναστασίου-Ιωάννη Λάλλου. Όταν, ὅμως, διαβάση κανεῖς τήν μελέτη αὐτή, τότε βλέπει ὅλο τό πρόβλημα πού ὑπῆρχε στούς αἰῶνες πού πέρασαν, αλλά και στήν ἐποχή μας σχετικά μέ τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης». Τά γεγονότα εἶναι στήν ἐπικαιρότητα, γι' αὐτό ή ἱστορία πρέπει νά γίνεται ὁδηγός γιά τό παρόν και τό μέλλον.

Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά, ὅτι ή θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» ἄρχισε τόν 15ο αἰῶνα, ἀναπτύχθηκε κυρίως τόν 16ο αἰῶνα και διαδιδόταν στούς ἐπόμενους αἰῶνες μέχρι σήμερα, μέ διάφορες μορφές και ἀπό όλα τά ρωσικά καθεστῶτα, ἥτοι τήν Τσαρική θεοκρατία, τήν Σταλινική ἀθεία, τόν Πανσλαβισμό και τήν σύγχρονη Ρωσική διπλωματία. Αὐτό συνεχίζεται και στίς ἡμέρες μας, και μέ αὐτόν τόν τρόπο ὑπονομεύεται ποικιλοτρόπως τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πού ἔχει καθιερωθῇ ἀπό τούς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων και ἀπό τήν ὅλη ἐκκλησιαστική πρακτική ὡς ή Πρωτόθρονη Ἐκκλησία.

Όποιος συμμετέχει στίς πανορθόδοξες Ἐπιτροπές ἢ παρατηρεῖ τό τί γίνεται στίς

συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διαπιστώνει μέ εὐκολία τήν ὑπονομευτική αὐτή πολιτική ὅσων διακατέχονται ἀπό τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης». Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί θέλουν νά ἀνατρέψουν τήν καθιερωμένη κανονική τάξη ὅτι ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης προεδρεύει στίς πανορθόδοξες συναντήσεις καί ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες πού τοῦ ἔχει δώσει ἡ κανονική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ γενικότερη ἐκκλησιαστική προοπτική. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος τό γνωρίζει πολύ καλά αὐτό, γι' αὐτό καί κινεῖται ἀνάλογα. Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική πρέπει νά δοῦμε καί τήν χορήγηση τῆς αὐτοκεφαλίας στήν Οὐκρανία.

Διαβάζοντας μέ προσοχή αὐτήν τήν μεταπτυχιακή ἐργασία, αἰσθάνθηκα λύπη γιά ὅσους δέν βλέπουν αὐτήν τήν κατάσταση καί ὑποστηρίζουν τήν ἡγεσία τῶν Ρώσων στήν πολεμική ἐναντίον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Τελικά, ὅσοι δέν βλέπουν αὐτήν τήν κατάσταση στήν ὑπόθεση τῆς Οὐκρανίας πάσχουν ἢ ἀπό ἀφέλεια ἢ ἀπό μυωπία ἢ ἀπό ὑπερμετρωπία καί δαλτονισμό.

Συνήθως ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἔχοντας ρωμαίικη συνείδηση καί νοοτροπία, διαπνεόμαστε ἀπό ἕνα οἰκουμενικό πνεῦμα, χωρίς νά εἴμαστε ἐθνικιστές, ἀλλά ὅμως δέν πρέπει νά εἴμαστε ἀφελεῖς, γιατί τότε θά ἀποδειχθοῦμε καί ἐπικίνδυνοι ἀπέναντι στήν ἱστορία καί στόν θησαυρό τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καί στήν κληρονομία τῶν Πατέρων μας χάριν ἀτομικῶν συμφερόντων καί ποικιλότητων σκοπιμοτήτων.

Σέ ἐπόμενο κείμενό μου θά ἀναφερθῶ στό θέμα τῶν ἐκκλησιολογικῶν μεταπτώσεων τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας.

[Τὸ ἄρθρο σὲ pdf](#)